

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

OTJIHERERO FIRST LANGUAGE

1106/1

PAPER 1 Reading and Directed Writing

2 hours

Marks 60

2018

Additional Material: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.

- Answer **all** questions.

- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

OMARAKIZA NONDJIVISIRO KOVARORWA

- Tjanga omaziro woye mEmbo rOmaziro rapeke ndi mo pewa.
- Tjanga Onomora nEna rOmurorwa kEmbo rOmaziro.
- Tjanga nopena omburau poo onḍorozu.
- O ungurisa otipekisa onḍemise.

- Zira omapuriro **ayehe**.

- Yandja ombango kondjangero osemba, oviraise vyokuresa nondungiro yomihewo.
- Otjivaro tjozongombe tja yandjwa moukovero [] komaandero wepuriro poo orupa rwepuriro arihe.

This document consists of 7 printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

ORUPA O-A

Resa ehungi ndi nu u zire omapuriro ngu maye kongorere ku ro.

Kaeho, Kaerambe

Rukuru ngunda ovanatje ave tokerwa pomazuko okupuratena ovihambarere vyatjikuu, rumwe aape yaka omuriro posyo yonganda paape zikirwa oupuka womayo poo warwe mbu ha sere okupira komuvanda poo pezuko ndi pu pe zikirwa ovikurya ponganda. Imbo opaape kara etazere rovarumendu, okutja oopomahungi womauyeve nouvande wavo aaye kara mbo. Novanaakwetu imba omakwara nai, mbe tupukisiwa i ngamwa ombosiro ndja pose mbe hi na va rorere okuzepa nangarire nga okapi mouṭṭi wavo opoo ve zuvire amave tja, “ami hi hungire oviṅa mbi hi nozohatoi pura nangarire ku ...” Kaangara tjandje ya ṅuka re oserandu yakamazera ndji mo ri amo yoro nu rumwe okaṅa komayo ka hwa re. Imbwi oumba u yere po tjandje rumwe mape riwa ombi yonungu (ombakata) indji ndja mana omatanga ayehe motjikunino! Oovanaakwetu ave rirasa.

Otjiṅa tjimwe tjaatji nana ombango yandje ketazere rovarumendu ndi tji mba ri omuṭṭi ya ri onyoka yena oKaeho, vemwe aave tja oKaerambe. Otja kovanene voruveze ndwo, onyoka ndji aai ryanga pokati kotjirongo tjetu na tjarwe tjopopezu na eṭe tjena Onḍonḍujotuu. Omundu tji mo puratene omaserekarero wavo hi na pu mba zuvire kutja pe na umwe wavo ngwa rorere okuzepa ndji onyoka ndji nangarire kutja aape ndji munikire aayo auhe wavo wa rora okuimuna poo okuizuva mu varwe. Tjiva vavo aave tja oyo onyoka ekuryoma nangarire ndji mai yenene okuṅa ongombe onduwombe!

Onyoka ndji otja komaserekarero wavo ya ri nerambe enene kombanda yotjiuru tjayo. Tjinga ndji onyoka ndji aai yeve uṭuku otjaai hepa ondjera yomasa kutja i mwine ko oupuka oyo mbu mai yeve. Okutja oyo otjaai hukura ndi erambe ai twa pehi, ari yerisa apehe nu oyo ai sora okuyeverako. Otjiṅa tjaatji pendura ombango yandje orondu tji mave tja erambe ndi ondiyamanda porwayo. Ngwe ritoora ma tumbu! Tjee tara ṅa ozongutirwa oukaku mbwa topoka kovinyo wozondjatate zomikova vyoupuka mbwi wonyama onḍeu yomainya onḍorozi nai motjivara na ihwi otuhavero twomikova ku ze ritwa, nao wina opee mwine kutja imbamba kape na umwe wavo we tji ya toora eho ronyoka ndji na sana ngo.

Ozongondjero zavo za ri ozokukavakurura ndi eho ndi ngunda ndji Kaeho-Kaerambe ai ri kouyeve. Maku zu omundu u sokuyenda nombaaari poo otjiyaha nao narire tji wa vandeke ku indi eho. Okutja onyoka mai poṭupara ai rivete momiti, tjandje omeho nga owayo oini ya pata, nga tji ya koka. Ovo wina aave tja ouṅingandu oyo kai ṅuka okutja nongo i karere ku maku zu ombepo kape noumba. Eyuva ndi ependukirwa omundu otji mo yaruka keyuva o kaisa ko ombaari, o toora ondiyamanda yoye orondu tji wa kondjo okutoora ndi eho ngurova ngaa ri ku twiya noutwe wondjerera yaro.

Ami mokuyenda ame rihongo ohunga noupuka mosikore otjee yende ame utu okukeyakeya kutja tjii mwa ri nouatjiri mbu ṭa pi metazere rovarumendu ndi. Mosikore mbe rihonga kutja ozonyoka noupuka warwe wombinḍu ondarazu, avihe vi nomeho yevari. Wina mbe rihonga kutja nangarire kutja ozondovi zomayuru zonyoka kazokuṅuka ozokusuvanenamona, oyo i ṅuka neraka ndi ndi i kara amai savasava oruveze aruhe. Onyoka nao kai munu nawa pu pe ṭa pi nungwari i hakahana okutoora ngamwa omanyanganyingiro wotjiṅa tji tji ri popezu na yo, kutja okapuka okariwa poo omunavita.

Mozombura ndo naa ee risenginine omayuva tjiva tjee munu ondjerera munda wa Ndondujotuu, poo Kaeho-Kaerambe ya koka hapo nai ha sye ko ozondekurona? Nungwari avihe ngavi kare, ami ngamba kutja mbi tjiwa kutja oviṅa avihe mbyaavi kara petazere rovarumendu katji vya ri ouatjiri mbi hihamenwa i yomahungi wovarumendu nga. Orwo rwa ri oruveze oruwa rworusuvero – nu rwovandu mbe ha ri notjiṅa! Ovarumendu mba imbwi oukare ingwi okuti nozongaro zovipuka tjotjiri oviṅa mbyaave tjiwa. Nambano twa rira ovopotiivii auhe kourike we pu noveṅundu re porwavo ... Manchester, Chelsea, Barcelona, Real Madrid, Bayern Munich ...

Otjiungura 1

Okuzira omapuriro **1 – 6** tjanga oreṅera indji pu pe neziriro esemba porwayo.

- 1 Embo ndi omakwara mari heye ovandu ...
 - A ovayeve.
 - B ovengi.
 - C ovimumandu.
 - D ovasuveravikurya. [1]

- 2 Omuano uṅe pu imbi mbu mau heye otjiṅa tji tja ṅuna?
 - A Onyoka ya ṅiṅa onduwombe.
 - B Onungu ya mana omatanga.
 - C Ovanaakwetu ave rirasa.
 - D Okaṅa komayo ka hwa. [1]

- 3 Tji maku zu onyoka ekuryoma okutja oyo onyoka ...
 - A yerambe eyere tjinene.
 - B ndje kura tjinene.
 - C otjindandi tjinene.
 - D yomayo omatwe tjinene. [1]

- 4 Otja kehungi ndi onyoka eho aai ...
 - A yevere ko.
 - B tirisa na ro.
 - C zuvire ko.
 - D ṅiṅa na ro. [1]

- 5 Otja komaserekarero wovarumendu eho ndi ra ri pi konyoka ndji?
 - A moukoto wezumo
 - B kohonga yomutjira
 - C kombanda yotjiuru
 - D mokati ketambo [1]

6 Tji maku zu mai savasa eraka orondu oyo tji mai ...

A umbu omate.

B sembi omapuku.

C pitisa nokuyaruramo.

D suvire ouzuwo.

[1]

[6]

Otjiungura 2

Okuzira omapuriro 7 – 9 tjanga kutja omaheya ngo **Ouatjiri** poo **Kuatjiri**.

7 Otja komuserekarere, omurumendu umwe wa toorere eho ronyoka ndji.

[1]

8 Mosikore omuserekarere we kerihonga kutja onyoka i nombinḡu ondarazu.

[1]

9 Otja kehungi ndi onyoka ndji Kaeho kai nuka.

[1]

Okuzira omapuriro 10 – 12 ketisa **o-A ko-B**. Tjanga ndji oreḡera ponomora yepuriro uriri.

A		B	
10	pomuriro woposyo yonganda	(a)	omahungi wovarumendu
11	etazere	(b)	ovonatje vovanatje mbu maave keya
12	ozondekurona	(c)	pe zikirwa oupuka womayo
		(d)	omahungi wovarumendu
		(e)	pe haama omakwara porwawo

[3]

[6]

Otjiungura 3

Okuzira omapuriro 13 – 15 tjanga omihewo okuura. O tjangurura osemba okuza mehungi.

13 Omuserekarere mokerukondwa oketja-3 aa mwine ku tjike kutja ovarumendu mba kape na umwe wavo ngwa rora okutoora eho ronyoka ndji?

[3]

14 Ongwaye otja komuserekarere tji u ha sere okutoora eho ronyoka ndji ngurova?

[2]

15 Tji mo isire kehungi ndi, mo mwine ku tjike kutja ovandu moruveze ndwi va ri ovapamwe kombanda yoruveze rwanambano?

[3]

[8]

[20]

ORUPA O-B

Nambano resa ehungi ndi nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere kehi mbo.

Ouyenda outenga motjihauto

Omuhuka omunene umwe mu Katjose 1888, Bertha Benz novazandu ve vevari, Eugen (15) na Richard (13) va penduka menwandjou. Ovo ve rihwikika tjimanga nokuhina onywaa. “Matu kavarura Tjikuukae.” Oombuze ndji ve yesira omunionganda, Karl Benz, pokavapira. Va nyonga kotunwe ave hiti ‘mongaratje’ ingwi omunionganda me ungurira oviṅa vye, ave nana mo etemba romarama yetatu – ondjambi yorukutu rwomutengwa Benz koure wozombura. Etemba etengatenga nda ri noingina!

Oro ra ungurirwe povipirangi komuano woukara mbwi mbu tu i, mbu nanwa i youkambe poo ousino nao. Kara ri nomututu, omarama yevari kongotwe na kumwe komurungu, moruveze rwotjihinge pa ri notjiṅa tjimuna otjizo nao, kovihaamwa kwa ri nomikova, nu indji oingina ya ri notjirinda (ekopi) tjimwe. Oyo ya ri kongotwe pendje uriri kakwa ri eyuru ku yo.

Ingwi omuniayo, Karl Benz, aa munu kutja ngunda maku hepa okuṅunwa ovingi ku yo amaape ningi umwe ngu ma kara nonḡero okuiranda. Munda mbwi owe, oserekaze Benz aa munu kutja ya yenena opuwo ngai tji munika kovandu. Eye ope ripurira okukuka na yo kokure kutja ovengi ve mune kutja ihi otjiungurisiwa otjipe tji matji yaruka moruveze rwomatemba nga nge nanwa i youkambe.

Kombunda yatji va za nokuiundura okamukato pu ve ke i tuṅumisira, ovo poutatu wavo arire tji va tukire mo. Oouyenda wozomaira 65 (ape ozokirometa 105) okuza mo-Mannheim okutuurungira mozondundu nokuti okuyenda ko-Pforzheim au utu. Mokaira koukara! Kamwa ri ozonganda ozombakere zomaze, ozongaratje (naa ndja ri ko oyo ndji oyopoyavo) noozostora mu mu randwa ovitenda vyovihauto.

Ouyenda otji wa kaenda amau putara. Oingina tji ya pupyara tji mai vanga okuporisiwa okutja omeva aave kaisa momarindi meṅe yondjira. Ozongoze zovimbirike tji za rika, aave kondo pomuungure wozongaku ave karanda ozondatwa (ozondjatate) ave yekuyarurapo. Ouketanga tji wa teka aave kahamburisa pomuhambure wovitenda.

Omaze tji pa pu aave i konganda ondandise yomiti omipange. Oruveze ndwo omaze aaye randwa pozonganda ozondandise zomiti omipange moukende outiti kovandu okukaisamo na wo ovivavize kozombanda zavo naaye kosa ondiru tjinene. Ingwi omurandise womiti eyuva ndo wa muna otjizauru: omahina ohimise ndja toora omukazendu novazandu ve vevari nu mbu mave randa ongarona ohinga yomaze! Owo oomaze eye nga ri na wo monganda ye. Tjaa ha tjiwa okwo ngwi okutja eye ongwa ri omundu omutenga okukara nonganda ombakere yomaze mouye.

Va muna ouzeu warwe pu pe ha ri omundu na umwe ngwaa yenene okuvatera nu otjaave sokuripura oveni. Nangarire kutja etemba ra ri nomaze nga yenene, oro tjimanga ra tyewa nari kurama. Va sosonona orure nu kombunda arire tji va munu kutja omuriu mbu twara omaze kokapureitera ombwa seti. Oserekaze Benz we ripura orure nu kombunda ookumuna orutenda orumango nai, moruveze ndwo ndwaaru hakwa kekori kutja ri kurame osemba meyuru, ondwa seturura na rwo omuriu mbu twara omaze kokapureitera.

Otijkando otjitjavari etemba tji ra kakurama, ouzeu mbwi wa ri ounene tjinene: ongoze ndji twara omuriro koingina kutja i yake tjandje ya pupyara nga tji i hi nokuvasisa mbwi omuriro okutja oingina ai zemi. Oserekaze Benz we ripura tjinene. Mai sokumangerwa motjina! Eye wa zemburuka ongumi ndji tizira ovipendikousa vye kombanda nu e i isa ko na tunu na yo ndji ongoze. Oruveze ndwi tjandje eyuva re ya pokuumba kongotwe yozondundu nu ve sokuronda ondundu nu tji va tanana ve vaze otjirongo. Imbo arire tji va vaterwa i yomuuta umwe mbo ave rondo ndji ondundu nave tanana.

Kondorera otjaave seke mo-Pforzheim ava urwa, ava kuu ko, nungwari ave nenyando nomitongatima. Ovo va toña mokutoora ouyenda outenga oure motjihauto. Nai nambano otji pa munikwa kutja etemba ndi ha nanwa i youkambe ndi ondi ri ro.

Otjiungura 1

- 16** Seturura oviña **vitatu** mbyaavi tjiti kutja etemba etenga ndi ri rire enaumba kovaronde varo. [6]
- 17** Pa ri nombangu yatjike pokati komutengwa noserekaze Benz mongaro yavo tji mo isire kehungi ndi? Kahurura eziriro roye. [4]
- 18** Mo mwine ku tjike kutja oserekaze Benz novazandu ve va toora ouyenda mbwi ave ha yandjererwe i yomunionganda? Seturura eziriro roye. [4]
- 19** “Oserekaze Benz mouyenda mbwi wa zengurura omauzeu owo ngu va muna mondjira.” Handjaura ouzeu uvari ounene ovo mbu va muna nokutja oserekaze Benz wa zengurura vi ouzeu mbwi. [6]
- [20]**

Otjiungura 2

20 Oserekaze Benz novazandu ve va kotoka ponganda mo-Mannheim okuza ko-Pforzheim. Momuano wongundasaneno tjanga ehungi pokati kouṅepo weṅundu ndi. Taṅera ku imbi:

- Ondira tjinene imba ovazandu ndji va ri na yo aruhe indi etemba tji ra kurama.
- Omuano, tjinene oserekaze Benz, mbwee ripura kutja ma mune omazengururiro.
- Ongendo omutengwa Benz ndja kara na yo indu eye tja varura etemba re poo rumwe pamwe nenyando mondoṅeno ndji.

Tungira ongundasaneno yoye koviṅa mbi ri mehungi. Oure wongundasaneno yoye nga rire **omambo pokati ke-150 nga ko-200 nao.**

[20]